

slovenský národopis

1 | 24

VEDA, VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE VIED, 1976

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STÚDIE

- Soňa Kovačevičová: K problematike životného prostredia robotníkov na Slovensku v minulosti 4
Viera Gašparíková: Štúdium slovenskej ľudovej prózy ako interetnický problém 39

MATERIÁLY

- Peter Slavkovský: Tradičné formy mlathy na Záhorí 55
Olga Danglová: Pololudové maliarstvo na Záhorí 75
Eva Orsáryová: Poznámky k problematike skúmania piesňového repertoáru a jeho nositeľov 85
Zora Vanovičová: Ku vzťahu folklóru a literatúry 99
Rastislava Stoličná: Kukurica, jej rozšírenie a význam ako jedlej obilniny 115

ROZHLADY

- Jubileum Zborníka Slovenského národného múzea (Ján Mjartan) 123
Nová národopisná expozícia v SNM — EÚ v Martine (Peter Slavkovský) 129
Budovanie centrálnej národopisnej filmotéky SAV (Adam Pranda) 131
150. výročie výkupu Slovákov z poddanstva v Nyíregyháze (Michal Markuš) 133

RECENZIE A REFERÁTY

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

- Соња Ковачевичова: К проблематике жизненной среды рабочих в Словакии в прошлом 1
Вера Гашпарикова: Изучение словацкой народной прозы как интерэтническая проблема 39

МАТЕРИАЛЫ

- Петер Славковский: Традиционные формы молотбы в Загорье 55
Ольга Данглова: Полународная живопись в Загорье 75
Ева Орсарьова: Некоторые замечания к проблематике изучения песенного репертуара и его носителей 85
Зора Вановичова: На стыке фольклора и литературы 99
Растислава Столична: Кукуруза, ее распространение и значение в качестве съедобного злака 115

ОБЗОРЫ

- Юбилей сборника Словацкого национального музея (Ян Мьяртан) 123
Новая этнографическая экспозиция в СНМ — ЭН в Мартине (Петер Славковский) 129
Создание центральной этнографической фильмотеки САН (Адам Пранда) 131
150 годовщина выкупа словаков из барщины в Ньиредьхазе (Михал Маркуш) 133

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

ŠTÚDIUM SLOVENSKEJ ĽUDOVEJ PRÓZY AKO INTERETNICKÝ PROBLÉM

VIERA GAŠPARÍKOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Oslobodenie našej vlasti pred tridsiatimi rokmi nám dalo príležitosť obzrieť sa späť a rezumovať, čo sa v tej-ktorej disciplíne od roku 1945 vykonalo. Preto je len prirodzené, že osobitnú pozornosť venujeme dnes problematike, ktorá pre toto obdobie bola dosť charakteristická — štúdiu interetnických vzťahov. Nebolo by správne vidieť túto problematiku izolovane od celého spoločenského diania a bez súvislostí s predchádzajúcim štádiom etnografickej a hlavne folkloristickej vedy.

V súčasnosti sme svedkami vytvárania nových kvalít v problematike interetnických vzťahov i z hľadiska teritoriálneho. Ak sa obmedzíme len na slovenské etnikum a na jeho príslušníkov, tak vidíme, aké zmeny v tomto zmysle nastali a nastávajú: Vyplnili sa lokality, ktoré boli po vojne vysídlené, časť slovenského obyvateľstva osídlila tiež pohraničie v českých krajinách, kam sa aj trvalo odchádzalo za prácou (Ostravsko), zo slovenských ostrovov v zahraničí prichádzali repatrianti; Slovensko vyhľadávajú zahraniční návštevníci a možno považovať za súčasný fenomén turistický ruch naopak do zahraničia, kam kedysi Slováci — ak neberieme do úvahy niekdajší iný jav, t. j. vysťahovalectvo za prácou — prichádzavali len zriedka. Napriek tomu najčastejší styk sa rozvíja vo vnútri nášho

štátu, medzi obidvoma našimi národmi, a to okrem spomenutého presídlenia a dosídlenia aj turistickým ruchom, zvýšenou formou cestovania, ďalším uzatváraním zmiešaných manželstiev, vojenskou službou ap. Všetko svedčí o tom, že aj federálne usporiadanie našej vlasti vytvára ďalšie možnosti týchto vzájomných relácií, začínajúcich ekonomickou kooperáciou.

Všetky tieto nové skutočnosti či skutočnosti príznačné predovšetkým pre súčasnosť, sú svedectvom tak integrácie, ako aj interetnických vzťahov, tendencií na seba navzájom pôsobiacich. A nie je náhodné, že tieto javy zapôsobili na rôzne vedné oblasti, kde sám predmet štúdia vyžadoval, aby bol interpretovaný v širších súvislostiach. Nevyhnutnosť nespúšťať zo zreteľa širší kontext sa s naliehavosťou vynára predovšetkým pri štúdiu ľudovej kultúry, ktorá napriek špecifickým etnickým črtám má internacionálny charakter (alebo obrátene a možno presnejšie: národný charakter ľudovej kultúry nie je v rozpore s jej internacionálnymi črtami).

Príklon k problematike interetnických kontaktov však treba vykladať aj z vývoja našej vedy. Dialektický vzťah národného a internacionálneho sa u nás vynáral už od začiatkov národopisnej disciplíny, aj keď nevystupoval vždy zreteľne či uvedo-

mele, alebo aj keď zostával obmedzený len na slovanský svet, chápaný vo svojej členitosti iba ako jeden národný celok.¹ Zhody a podobnosti jednotlivých úsekov ľudovej kultúry, najmä folklóru, viedli k ďalšiemu prepracovávaniu porovnávacjej metódy, ktorá sa stala dominantnou v komparatistike. Formalistické komparatistické prístupy k materiálu však vyvolali oprávnenú kritiku, ale aj neoprávnené odsúdenie porovnávacích pohľadov vôbec. Tým hrozilo národopisu a hlavne slovesnej folkloristike, kde podobnosti a zhody s fondom iných národov vystupovali zreteľnejšie do popredia, než bezpečnosť povrchnosti a priamo nevedeckosti.

S extrémnym odsúdením porovnávacích postupov sa u nás na čas zabrzdilo či „odsunulo“ aj interetnické štúdium. Dnes však je už mimo diskusie, že skúmanie interetnických relácií je — v zhode s celkovým svetovým trendom — jedným z hlavných úloh národopisného bádania. Pritom, pochopiteľne, treba sa vyvarovať druhého extrému či preceňovania a vidieť v zhodných či podobných znakoch v ľudovej kultúre hoci aj susedných národov prejav bezprostredného kontaktu; táto blízkosť v jednotlivých prvkoch alebo v ich nie veľmi zložitej výstavbe môže dokazovať aj nezávislý, paralelný vývoj, vychádzajúci z obdobných životných (historických, ekonomických, kultúrnych) situácií.² Z toho vyplýva nevyhnutná požiadavka, aby sa interetnické vzťahy analyzovali vždy cel-

kom-konkrétne, aby sa na ne usudzovalo len po zistení skutočných stykov a aby sa predehádzalo prenáhleným apriorizmom. Preto treba rozlišovať, ako je známe, medzi štúdiom kontaktologickým, ktoré predovšetkým dokladá interetnické vzťahy, a medzi štúdiom typologickým; ktoré svedčí predovšetkým o paralelnom vývoji,³ čo však neznamena, že by sme nemohli uvažovať o zložitejších, kombinovanejších prípadoch typologicko-kontaktových, či kontaktovo-typologických.⁴

Naznačili sme, že interetnické spojitosti zreteľne vystupujú najmä v slovesnej folkloristike (a doplníme, najčastejšie pri rozbere prozaického folklóru, a tu viac pri poznávaní rozprávok vo vlastnom slova zmysle ako povestí). Neznamena to však, že tam, kde sa stretávame s prenášaním javov materiálnej kultúry, nevyhnutne musíme zaznamenať aj doklady o interetnických reláciách či koreláciách v slovesnom podaní. Budeme si zdanlivo protirečiť: Preberanie folklórnych hodnôt je neraz obťažnejšie ako preberanie iných častí ľudovej kultúry. Je totiž oveľa viac viazané na jazyk,⁵ na porozumenie medzi ľuďmi dvoch národností. Aby mohlo dôjsť k príslušnej recepcii, predpokladá to v podstate jednu z týchto troch hlavných možností:

1. Bilingvizmus, ktorého médiom príslušník národa poznajúci aj druhý jazyk môže do svojho etnika šíriť alebo naopak od neho preniesť príslušné podanie; bilingvizmus spĺňa svoju úlohu ako prostredník všade

¹ ŠTŮR, L.: O národních písních a pověstech plemen slovanských. Praha 1853.

² Na túto i dnes často spomínanú možnosť upozornil už POLÍVKA, J.: Pohádkoslovné studie. Praha 1904, s. XXVI.

³ DURIŠIN, D.: K teorii porovnávacieho skúmania literatúr. Slov. Lit., 11, 1964, s. 445—467.

⁴ Aby nevznikol dojem, že paralelné alebo kontaktové javy spadajú len do oblasti ľudovej kultúry, zdôrazňujeme, že tak isto treba diferencovať aj v iných odboroch, a to nielen spoločenskovedných; spomenutá dvojpólovosť vystupuje napr. v medicíne a aj v technických odvetviach (vynálezoch).

vať aj v iných odboroch, a to nielen spoločenskovedných; spomenutá dvojpólovosť vystupuje napr. v medicíne a aj v technických odvetviach (vynálezoch).

⁵ Napríklad nie náhodou používajú nemeckí bádatelia popri pomenovaní *mündliche Überlieferung* aj termín *sprachliche Überlieferung*; porov. zb. Beiträge zur sprachlichen Volksüberlieferung. Berlin 1953.

⁶ PRANDA, A.: Vlijanije bilingvizma na nekoto-

tam, kde dva jazyky sú si absolútne či relatívne vzdialené.⁶

2. Interdialekt, ktorý sa vyvinie v oblastiach buď so zmiešaným obyvateľstvom, buď po oboch stranách demarkačnej čiary medzi dvoma jazykovo blízkymi národmi.

3. Prechodová, viac-menej samostatná oblasť, cez ktorú sa ľahko, bez jazykových ťažkostí ústne podanie môže dostať; často možno ťažko rozhodnúť, či ide o túto „autonomnú“ oblasť a či o oblasť, v ktorej sa hovorí interdialektom.

Avšak problém je ešte zložitejší. Nestačí niektorá z uvedených troch možností sama osebe, aby došlo k výmene či k pôsobeniu folklórnej tradície. Musí sa splniť ešte ďalší predpoklad — musí dôjsť k symbióze rozprávač + poslucháč, k symbióze realizovanej počas určitých rozprávačských príležitostí. Táto symbióza, hoci vyrastá z potreby rozprávať a z potreby počúvať, nemôže sa vždy uskutočniť, lebo sa musí vyvinúť príslušná atmosféra a vonkajší kontakt musí zosilnieť a kvalitatívne sa zmeniť, nehľadiac na to, že stretnutie rozprávača s poslucháčom sa nevyskytuje každodenne, že každý nie je rozprávačom, že každý nechce byť poslucháčom ap.

Napriek všetkým týmto ťažkostiam a prekážkam sú, ako už bolo povedané, z celej ľudovej kultúry interetnické kontakty najfrekvencovanejšie práve vo sfére ľudovej prózy. V akých interetnických súvislostiach sme dosiaľ poznali slovenskú ľudovú

prózu? Pre zachytenie úplnejšieho obrazu treba sa zastaviť pri prvopočiatkoch či predstupňoch, ktoré v niektorých prípadoch môžu znamenať východisko k riešeniu určenej otázky. Pravdaže, mohli by sme sa dotknúť už jej „prehistórie“, prác pozitivistov, ktorí sústredili množstvo materiálu, najmä pri komentovaní jednotlivých textov ľudovej prózy. Máme na mysli predovšetkým základné dielo bádania o rozprávkach, „poznámky“ k zbierke bratov Grimmovcov, kde sa po prvý raz objavuje slovenský prozaický fond v medzinárodných súvislostiach vďaka Jiřímu Polívkovi.⁷ Podrobnejšie ten istý bádateľ charakterizoval tematickú stránku slovenských rozprávok v medzinárodnom rámci pri komentovaní základných súborov českého prozaického podania⁸ a vo svojich mnohých monografiách o „slovanských“ rozprávkových typoch,⁹ a možno povedať, že v tomto smere ho na Slovensku pod vedením Franka Wolmanna nasledoval Miroslav A. Huska.¹⁰ Na blízkosť slovenských rozprávok s fondom iných národov príležitostne upozorňoval J. Polívka v bibliografických odkazoch včeleňovaných za príslušné subjekty či hlavné motívy vo svojom päťzväzkovom *Súpise slovenských rozprávok*.¹¹ Osobitné miesto v jeho diele, prevažne zamerané na látkovú či obsahovú stránku, zaujíma štúdia o úvodných a záverečných formulách slovanských rozprávok, kde sa prihliada aj k slovenským formulám, a máme teda opäť príležitosť po-

ryje javljenija narodnoj kul'tury. Sov. Etnogr., 1972, č. 2, s. 17—24.

⁶ BOLTE, J. — POLÍVKA, J.: Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm I—V. Leipzig 1913—1932. Zaužívaná skratka: BP.

⁷ Pozri najmä komentáre J. Polívku k zbierkam KUBÍNA, J. Š.: Povědky kladské I—II. Praha 1908—1910. — Lidové povídky z Podkrkonoší — Podhoří západní (Kubínov komentár vyšiel samostatne ako zväzok III. Praha 1923). — Lidové

povídky z českého Podkrkonoší — Ukrají východní. Praha 1926. — Ďalej najmä POLÍVKA, J.: Povědky lidu opavského a hanáckého. Praha 1916.

⁹ Pripomeňme predovšetkým tieto knihy POLÍVKU, J.: c. d. Pohádkoslovné studie. — Lidové povídky slovanské I—II. Praha 1929 a 1939.

¹⁰ HUSKA, A. M.: Medzislovanské paralely lenorského cyklu. Národop. Sb., 4, 1943, s. 193—261.

¹¹ POLÍVKA, J.: Súpis slovenských rozprávok

zorovať črty slovenskej prozaickej kultúry na širšom pozadí¹²

Vzniká otázka, v akom rozsahu je Polívkov vedecký odkaz použiteľný pre súčasné štúdium interetnických vzťahov. Bolo by iste nespravodlivé odmietnuť napospol jeho práce pre komparatistické postupy. Pravda, vytýčil ne jeden spoločný znak typický aj pre slovenské rozprávky, avšak zväčša zostával len pri samých textoch a málo sa v jeho záveroch dozvedáme, pokiaľ ide o slovenskú tradíciu, o konkrétnych cestách šírenia. Z Polívkových komentárov a monografických rozpráv by bolo teda potrebné vybrať z hľadiska skúmaného problému príslušné ukážky, ktoré cituje, a doplniť ich na druhej strane ďalším materiálom, ktorý bol Polívkovi nedostupný alebo ktorý sa zhromaždil neskôršie, a z tohto podkladu potom vyjsť a dokumentovať, nakoľko máme do činenia s interetnickou problematikou a nakoľko pri jednoduchších skladbách s nezávislým paralelizmom.

II

Pokiaľ by sme chceli písať vlastnú históriu bádania o interetnických vzťahoch, stačilo by nám, ako vyplýva z našich úvod-

ných slov, posledných tridsať rokov. Toto rozmedzie troch desaťročí však platí pre interetnické relácie ako všeobecný problém. Vo folkloristike sa pre spomenuté extrémne odsúdenie porovnávacích postupov pristupovalo k tejto úlohe váhavo a s oneskorením; pokusy o jej riešenie sa u nás objavujú až v posledných dvoch desaťročiach.

Tu si treba najprv pripomenúť prax, ktorá sa ustálila a stala samozrejmosťou pri publikovaní textov i knižných súborov v českých krajinách. Editori chcú dopĺňať Polívkou inými pohľadmi, začleňujú text do medzinárodných súvislostí, najmä pri rozprávkach v užšom zmysle slova, pre ktoré existuje dopĺňovaný a rozširovaný katalóg,¹³ ďalej sa odvolávajú na uvedené dielo Johannes a Bolthe a Jiřího Polívku.¹⁴ Citujú varianty v českom súpise rozprávok¹⁵ a dôsledne vždy končia odvolávaním sa na slovenský súpis.¹⁶ Nemôžeme tu vypočítavať všetky prípady tejto bežnej praxe. Uvedme len, že platí i pre cudzojazyčné vydania¹⁷ a že tento postup bol prijatý aj pre edíciu západoslovanských rozprávok, vydanú zatiaľ v piatich jazykoch.¹⁸ Z hľadiska interetnických vzťahov vzhľadom na slovenskú rozprávku však majú význam také edície, ktoré zberateľsky

I–V. Turč. Sv. Martin 1923–1931. Zaužívaná skratka: Polívka.

¹² TENŽE: Úvodní a závěrečné formule slovan-
ských pohádek. *Národop. Věst.* čs., 19, 1926, s.
158–160, 209–218; 20, 1927, s. 1–16, 85–100,
181–200.

¹³ AARNE, A. — THOMPSON, S.: *The Types of the Folktale*. FFC 184, Helsinki 1961. Skrátené sa toto dielo cituje rôznym spôsobom: AaTh, ATh, AT, T (= typ), Mt (= Märchentyp). Za najsprávnejšie považujeme z jazykového hľadiska prvú skratku. V slovenskom preklade predchádzajúceho vydania z roku 1928 (*Typy ľudových rozprávok*. Klasifikácia a bibliografia. Praha 1960) bola skratka Mt. omylom stotožňovaná so skratkou pre motív, ktorý je predsa len súčasťou celého typu. Iste v úsilí, aby nedochádzalo k nejasnos-

tiam, bola skratka Mt. z posledného citovaného vydania odstránená, a pri odvolávke na iné blízke subjekty nahradená jednoznačným výrazom *type*.

¹⁴ Pozri pozn. 7.

¹⁵ TILLE, V.: *Soupis českých pohádek* I, II/1, II/2. Praha 1929–1937. Zaužívaná skratka: Tille.

¹⁶ Pozri pozn. 11.

¹⁷ SIROVÁTKA, O.: *Tschechische Volksmärchen*. Düsseldorf–Köln 1969. — JECH, J.: *Tschechische Volksmärchen*. Berlin 1961.

¹⁸ Slovensky pod názvom *Spievajúca lipka*. Bratislava 1972.

¹⁹ KULDA, B. M.: *Pohádky a pověsti z Rožnovska*. Praha 1963 (komentár O. Sirovátke).

²⁰ FROLEC, V. — HOLÝ, D.: *Lidové povídky ze Slovácka*. Praha 1967. — Porov. aj KLÍMO-

pochádzajú z územia úzko spätého so Slovenskom, či už ide o Valašsko,¹⁹ alebo o Slovácko.²⁰

Z česky uverejnených publikácií pre slovenské pomery má význam i preklad antológie maďarských rozprávok, lebo v doplňujúcich komentároch, podobne ako v poznámke k tomuto vydaniu, sa neodkazuje len na české rozprávky, ale aj na slovenské, ktoré sú maďarským bližšie.²¹ Svedectvom tejto blízkosti sú aj katalógy maďarských rozprávok, najmä čiastkový a pomerne vyčerpávajúci katalóg kocúrkových príbehov,²² o ktorý sa pri klasifikácii musíme oprieť, keď nenachádzame oporu v medzinárodnom katalógu. Podobnú službu nám urobí poľský katalóg,²³ kde nájdeme často látky chýbajúce v medzinárodnej systematike, a dokonca aj príbehy slovenskej proveniencie, akými sú zväčša rozprávania o Jánošíkovi.²⁴

Bolí by sme veľmi nepresní, keby sme v uvedených dielach videli už priamy doklad interetnického štúdia. Edície a národné katalógy smerujú inde a môžu nám poskytnúť len podklady pre skúmanie slovenskej rozprávky v interetnickom kontexte, najmä vtedy, keď u nás a aj v niektorom susednom etniku zaznamenávame typy svojou tematickou výstavbou i formálnou

realizáciou značne zblížené. O interetnickom štúdiu v pravom zmysle slova môžeme hovoriť len vtedy, keď táto vzájomná podoba je konkrétne preukázateľná a dokázateľná ako prejav skutočného kontaktu, medzi iným ako svedectvo ekonomických, hospodárskych stykov.²⁵

Uvedené príklady, myslíme, stačia na ilustráciu, ako sa postupne bádanie približovalo k interetnickému štúdiu, alebo ako mu pripravovalo dokladový materiál. Zároveň však nemožno zabúdať, že vo všetkých týchto prípadoch išlo o pohľad rozšírený ešte na slovenskú rozprávku, alebo o jej osvetlenie z jednej strany. Dôležitou metodologickou požiadavkou je totiž, aby interetnické štúdium prebiehalo z oboch strán. To znamená, aby bol aj postup opačný zo Slovenska smerom k etnickým územiám, hlavne susedným, t. j. aby sa rovnako uplatňoval slovakistický zreteľ a vychádzalo sa najprv z pozícií slovenskej rozprávky. Aj pri tejto príležitosti treba spomenúť päťväzkový *Polívko v Súpis*, kde v bádateľskom centre stála slovenská rozprávka, príležitostne komentovaná poukazom na cudziu literatúru. Avšak zároveň J. Polívka podchytil rozprávku na Slovensku ako slavista (to znamená, neprihliadal natoľko k maďarskému a nemeckému prozaickému folklóru), bližšie ju už nediferencoval a nedospel k interetnickému hľadisku, resp. k presnému vymedzeniu slovenskej rozprávky.

Kriticky treba priznať, že zo slovenskej strany nebola naša rozprávka zatiaľ uspokojivo objasnená. Napriek tomu možno bez zveličovania pozitívne hodnotiť prebiehajúce a niektoré už uzavreté práce.

Súčasný folklorista spája v sebe dve zložky — nie je len bádateľom niekdajšieho typu, ktorý spracovával materiál zhromaždený niekým iným, ale je súčasne sám terénnym pracovníkom. Ak predchádzajúce generácie nemohli dospieť ku konkrétnemu

VÁ, D.: Katalog hornáckých lidových vyprávění. In: Hornácko. Brno 1966.

²¹ ORTUTAY Gy.: Maďarské lidové pohádky. Praha 1966. (Doplňujúci komentár a poznámka k českému vydaniu J. Jech.)

²² KOVÁCS, A. — MARÓTI, L.: A Rátotiádák típus mutatója. Budapest 1966. Zaužívaná skratka: Kovács—Maróti.

²³ KRZYŻANOWSKI, J.: Polska bajka ludowa w ukladzie systematycznym I—II. Wrocław—Warszawa—Kraków 1962—1963. U nás zaužívaná skratka: Krzyżanowski (u Poliakov: T).

²⁴ Krzyżanowski 8252.

²⁵ KLÍMOVÁ-RYCHNOVÁ, D.: Vypravěčský repertoár národopisné oblasti ve světle hospodářských a společenských styků. Čes. Lid, 51, 1964, s. 65—72.

interetnickému pohľadu s vysledovaním všetkých ciest vzájomného preberania folklórnych hodnôt medzi ľudom dvoch národov, tak hlavne preto, že sa samy neopierali z vlastnej skúsenosti o terénny výskum. Inými slovami, riešenie interetnických problémov v ľudovej próze bezpodmienečne predpokladá terénne výskumy. Preto treba privítať aj zberateľské akcie robené v oblasti Myjavskej pahorkatiny.²⁶ Tento výskum je zvlášť užitočný práve preto, že korešponduje s výskumami z moravskej strany.²⁷ Konfrontácia zberateľských výsledkov pomôže načrtnúť objektívny obraz a splní sa tak naša požiadavka bilaterálneho štúdia.

Rozvíja sa aj iná práca. Štúdiom tematiky o hľadaní pokladov v oblasti Tatier²⁸ sa sledujú kontakty slovensko-poľské a zároveň dôrazom na Sliezske sa upozorňuje, že interetnické štúdium nemožno obmedzovať len na dve etniká, ale treba ich rozširovať aj na iné teritória, čím potom vzniká širší kontext, ktorý je svedectvom multidimenzionálneho prístupu.

Ako vyplýva aj z riešenia posledne uvedenej úlohy, charakteristickým znakom slovenskej folkloristiky je, že sa postupne vyjasňujú stanoviská a že sa pochopiteľne kladú aj metodologické postuláty. Medzi nimi na prvom mieste stojí, prirodzene, sama požiadavka interetnického štúdia. Pritom pre niektoré témy nie je mysliteľný iný postup ako interetnický. Platí to predovšetkým pre okruh podaní, ktoré prestupujú rámec ľudovej prózy a zasahujú najmä do okruhu balád, teda pre skladby so sujetmi, v ktorých sa odrážajú obdobia tureckých nájazdov nekončiacich už na našom území, ale presahujúcich až na Moravu.²⁹

Pretože si dnes spresňujeme stanoviská a kladieme požiadavky, nedospeli sme ešte tak ďaleko, aby sme mohli prikrčiť k definitívnym a celkovým záverom. Nanajvýš môžeme urobiť len predbežné závery alebo závery k čiastkovým problémom. V jednom prípade pokus o predbežnú charakteristiku bol vyvolaný nevyhnutnosťou: Ak v samostatnom zväzku sprevádzajúcom

²⁶ Príslušné výskumy konajú pod vedením J. Michálka študenti na Katedre etnografie a folkloristiky FFUK v Bratislave.

²⁷ Okrem D. Klímovej pracujú tu v teréne aj iní folkloristi, napr. B. Beneš, O. Sirovátka a M. Šrámková.

²⁸ Úlohu spracováva M. Kosová v pripravovanej knihe o tzv. „Spisoch do Tatier“.

²⁹ Porov. KOSOVÁ, M.: K návrhu interetnického katalógu povestí z čias tureckého nebezpečenstva. *Slov. Národop.*, 14, 1966, s. 465–467. — Zur Frage der Katalogisierung historischer Sagen mit Thematik aus der Türkenzeiten. In: Zborník XII. kongresa jugoslovanských folkloristov Celje 1965. Ljubljana 1968, s. 381–384.

³⁰ Táto antológia s 585 rozprávkami, zhromaždená tzv. Wollmanovskou akciou, bola odovzdaná do tlače (Bratislava, vydavateľstvo SAV Veda).

³¹ GAŠPARÍKOVÁ, V.: Slovenské ľudové rozprávky IV, kap. II. Národná špecifickosť a medzinárodný kontext z úvodnej štúdie (zväzok tiež odovzdaný na vydanie).

³² TÁ ISTÁ: Slovenská ľudová rozprávka z etnického a interetnického hľadiska. In: *Slavistica-národopis*. Bratislava 1970, s. 184–232.

³³ TÁ ISTÁ: Der slowakische Schwank und seine internationalen Beziehungen. *Ethnol. slav.* 5, 1973, s. 187–196. — TÁ ISTÁ: Slovenské ľudové humoristické rozprávania a ich medzinárodné vzťahy. *Slov. Národop.*, 19, 1971, s. 221–832. — Tejto problematike bude venovaná aj kniha *Ľudový humor západných Slovanov*, ktorá sa pripravuje v spolupráci národopisných pracovníkov ČSSR, NDR a PNR, a ktorú vydá v poľskom znení Instytut Śląski v Opole.

³⁴ TÁ ISTÁ: K otázkam interetnických vzťahov ukrajinskej ľudovej prózy. *Nové Obz.*, 16, 1974, s. 285–295.

³⁵ TÁ ISTÁ: K otázke vzťahu slovenskej a českej ľudovej prózy. *Ethnol. slav.*, 6 (v tlači).

³⁶ CELNAROVÁ, X.: Typologische Auswertung einiger europäischer und westasiatischer Rebellen-gestalten auf Grund der Volksdichtung und deren Bearbeitung in der Kunstliteratur. *Asian and African Studies*, 8, 1972, s. 95–162.

³⁷ Porov. MELICHERČÍK, A.: Jánošíkovská tradícia na Slovensku. Bratislava 1952. — TEN ISTÝ: Juraj Jánošík, hrdina protifeudálneho odboja slovenského ľudu (2. vyd.). Bratislava 1963. — Od toho istého autora pozri ďalej najmä slo-

trojdielnu edíciu *Slovenské ľudové rozprávky*,³⁰ mal byť podaný súhrnný obraz o slovenskom prozaickom folklóre, muselo sa pamätať aj na jeho interetnické spojitosti.³¹ V súvislosti so štvrtým, komentárovým zväzkom vznikli niektoré čiastkové práce usilujúce sa osvetliť z interetnických pozícií celú slovenskú ľudovú prózu³² alebo aspoň jeden jej druh.³³ Okrem toho v jednej štúdiu bola načrtnutá problematika interetnických relácií smerom k ukrajinskému etniku,³⁴ a v ďalšej stati smerom k českému etniku.³⁵ Všetky tieto príspevky boli koncipované s cieľom ukázať, ako kvalita interetnických zväzkov s tradíciou najmä okolitých národov prispieva k formovaniu jednej časti špecifických črt slovenskej ľudovej rozprávky, chápaných dynamicky a nie staticky.

Podobne ako skladby s protitureckou tematikou interetnický prístup vyžadujú aj podania o zbojníkoch, rozšírené — ak neprihliadame na ďalšie súvislosti či typologické zhody³⁶ — v dlhom karpatskom oblúku a v niektorých priľahlých oblastiach.

vensko-ukrajinské vzťahy v zbojníckom folklóre. Z dejín československo-ukrajinských vzťahov. In: *Slovan. štúd.*, 1, 1957, s. 539–548.

³⁸ GAŠPARÍKOVÁ, V.: Zbojník Michal Vdovec v histórii a folklóre gemerského ľudu. Bratislava 1964.

³⁹ TÁ ISTÁ: Z problémov súčasnej folkloristiky v Slowaeji. *Lit. Lud.*, 11, 1967, s. 61–76. — TÁ ISTÁ: K problematike interetnického katalógu prozaických podaní. (Návrh na klasifikáciu zbojníckych rozprávkových látok.) *Slov. Narodop.*, 14, 1966, s. 457–464.

⁴⁰ DÉGHOVÁ, L. — JECH, J.: Príspevek k studiu interetnických vlivů v lidovém vypravování. *Slov. Narodop.*, 5, 1957, s. 567–608.

⁴¹ KOMOROWSKA, T. — GAŠPARÍKOVÁ, V.: *Zbojnicki dar*. Warszawa (v tlači).

⁴² GAŠPARÍKOVÁ, V. — KOMOROWSKA, T.: *Povesti o zbojníkoch zo slovenských a poľských Tatier*. Bratislava (v tlači).

Na Poružicu, miesto, kde stál Karolíckov dom. Archív NÚ SAV, foto V. Gašpariková.

Bez zveličovania možno tvrdiť, že centrum zbojníckej tradície reprezentované najvýraznejšie Jurajom Jánošíkom leží práve na Slovensku a že odtiaľto pôsobila táto tradícia na všetky strany.³⁷ Na toto zistenie bolo potom možné nadviazať v ďalšej monografii³⁸ a dospieť k úvahám o možnostiach interetnického katalógu zbojníckych látok.³⁹ Predovšetkým tieto úvahy dali podnet demonštrovať konkrétne interetnické vzťahy, a to v nových prácach, kde sa dôsledne realizoval požadovaný bilaterálny prístup, uplatnený predtým len čiastočne a doložený len niekoľkými príkladmi.⁴⁰ V týchto nových prácach išlo o širokú dokumentáciu na podklade veľkého množstva rozprávání o rôznych zbojníckych postavách a o spojenie dvoch pohľadov, slovensko-poľského a poľsko-slovenského, teda o práce z pozície slovenskej i poľskej folkloristiky; výsledkom sú dve navzájom korešpondujúce knihy, poľská⁴¹ a slovenská.⁴²

Uspokojujeme sa s krátkym upozornením na tieto dve publikácie a nezdôrazňujeme ich hlavné myšlienky a teoretické poznatky, ku ktorým sa dospelo. V našom prehľade to ostatne ani nie je možné, nehľadiac na to, že sme sa ani neusilovali podať vyčerpávajúci bibliografický prehľad skúmanej problematiky. Naším zámerom je

ilustrovať jeden zo základných trendov slovesnej folkloristiky u nás, a to skúmanie interetnických kontaktov.

III

Keď sa podáva prehľad o vykonanej práci za dlhší časový úsek, môže to znamenať, že sa predkladá správa o ukončení úlohy. Avšak nie je to tak v našom prípade. Poznávanie interetnických vzťahov v ľudovej kultúre stále zostáva v strede záujmu súčasnej etnografickej a folkloristickej vedy, a pokiaľ máme na mysli situáciu v slovesnej folkloristike, tu sa nám zdá, že sme stále na začiatku. Problematika ako celok, ale aj v jednotlivých častiach ostala nedoriešená a okrem toho doterajšie výskumy nám otvorili nové obzory a dali nám impulz k ďalšiemu bádaniu. Podľa našej mienky teda bude užitočné, keď od zhrnúcej rekapitulácie obrátíme pozornosť k práve prebiehajúcim výskumom a k perspektívam, ktoré sa pred nami črtajú. Zároveň však opustíme všeobecnú rovinu a zameriame sa podrobnejšie na naše vlastné štúdium, pričom môžeme práve z osobného pozorovania ilustrovať, čo nám prinášajú výskumné akcie a k akým úvahám pritom dochádzame.

⁴³ V knihe citovanej v predchádzajúcej poznámke zoznamujeme s postavou Karolicka podrobnejšie a vo výbere ukážok mu venujeme samostatný oddiel.

⁴⁴ Podľa údajov z kežmarskej matriky zomrel 24. júna 1912 v Rakúsach ako osemdesiatjedenročný; podľa matriky sobášených z poľského Poronina uzavrel manželstvo 7. februára 1865 ako dvadsaťosemročný, čo by znamenalo, že zomrel vo veku sedemdesiatpäť rokov. Presné dátum ako aj miesto narodenia zostávajú dosiaľ neznáme. Všetci naši informátori zhodne tvrdia, že sa narodil v Ždiari, avšak v ždiarskej matrike o ňom údaje nena- chádzame.

⁴⁵ Mohla by sa prípadne položiť otázka, či sa i sám Karol Poroňský nenarodil v Poronine, avšak sondáž na mieste samom zatiaľ vyvracia

Matej Adamjak — jeden z nositeľov ľudových podaní o Karolickovi. Archív NÚ SAV, foto V. Gašpariková.

Už pri príprave knihy o zbojníckych podaniach z oboch strán Tatier sme sa nechceli uspokojiť s doterajšími poznatkami a považovali sme za potrebné rozširovať v teréne naše informácie. Pri týchto výskumoch sme zistili, že okrem dosiaľ známeho materiálu existuje cyklus rozprávání o „poslednom zbojníkovi“, nazývanom medzi ľuďom *Karolicek* (niekedy v úsilí o spisovnú podobu tohto mena *Karoliček*).⁴³ Je to postava viac-menej lokálna s centrom v Ždiari, kde Karolicek strávil takmer celý svoj život.⁴⁴ V skutočnosti sa menoval Karol Poroňský a toto priezvisko nás môže viesť k domnienke, že jeho dávni predkovia mohli pochádzať z poľského Poronina pri Zakopanom.⁴⁵

Údaje o Karolickovi sme získali až pri našich posledných výskumoch, ktoré prebiehali v roku 1975, v čase, keď sme sa stále hlbšie dostávali do centra interetnickej problematiky. Samo meno Poroňský svedčí ešte o niečom inom, čo pri interetnickom štúdiu taktiež nesmieme púšťať zo zreteľa, že totiž určité zhodné javy nemusia byť dôkazom genetického zväzku, ale môžu vzniknúť polygeneticky, nezávisle

od seba, paralelne, a to dokonca aj v jednej lokalite, akou je Poronin.

Kým meno Poroňský vo vzťahu ku Karolickovi nemusí byť ešte dokladom interetnického charakteru v zmysle spojenia s poľským etnikom, môžeme vo vlastnom živote dnes už legendárneho Karolicka vystopovať skutočný interetnický kontakt. Nejde len o to, že na zboj chodieval do Poľska a že v príbehoch lokalizovaných do Ždiaru vystupujú i Poliaci, ale aj o to, že si Annu, rodenú Galicovú, priviedol z Poľska, a to práve z Poronina.⁴⁶

Pasportizačnými poznámkami k postave Karolicka sa pohybuje už za hranicami ľudovej prózy, ale nie celkom. Jednak je nevyhnutné osobnosť rozprávkára a hrdinu rozprávok — a Karolicek bol vlastne obidvoma — interpretovať v komplexe jej života, jednak sa v rôznych variáciách rozpráva, ako si Karolicek priviedol z Poľska svoju ženu a ako jej z vrchu pri pohľade na zasnežený Ždiar s vážnou tvárou oznamoval, hoci bol veľmi chudobný, že toto všetko patrí jemu.

Práve variácie tohto žartovného príbehu a mnohých iných príhod sú dokladom folklorizácie, prechodu do ústnej tradície. Treba však ešte dodať, ako sú tieto rozprávania rozšírené. Hoci oprávnene vidíme

centrum rozprávania o Karolickovi v Ždiari, je toto zistenie ešte trochu nepresné. Ako je známe, Ždiar je rozsiahla dedina, rozprestierajúca sa v dĺžke asi siedmich kilometrov. Karolicek býval na samom vyšnom konci — na Poruňcu, nazvanom najskôr podľa rodiny Poroňských, po ždiarsky Poruňských. Preto je samozrejmé, že ho tam najlepšie poznali a že obyvatelia tam bývajúci, odtiaľ pochádzajúci alebo s ním spríbuznení vedia o ňom najviac rozprávať. Na samom nižnom konci dediny rozprávania o Karolickovi tak nezakotvilo, alebo zakotvilo až neskôršie, keď sa vytvárali zvlášť rozprávačské príležitosti, často i ďaleko mimo domova, napr. keď na rodinú dedinu za prvej svetovej vojny spomínali vojaci zo Ždiaru v ruskom zajatí. Vtedy sa aj jeden náš rozprávač, inak živá kronika Ždiaru, „naučil“ dôkladnejšie príbehy o Karolickovi.⁴⁷

Ždiar ako centrum podaní o Karolickovi a zároveň ich diferenciaciu a ich rôznu frekvenciu v tomto centre sme predpokladali už v predchádzajúcej výskumnej etape a v roku 1975 sa naša domnienka potvrdila a predstava prehĺbila. Najmä v uvedených prípadoch — vyšný koniec obce, príbuzenstvo s Karolickom ap. — sa tradícia o Ka-

túto eventualitu. V Poronine sa síce možno stretnúť s týmto menom, ale podľa získaných údajov aj na úradných miestach, je priezvisko Poroňský novšie, a to dokonca má dva rôzne základy: Dávajú si ho v poslednom čase ľudia, ktorí s predchádzajúcim priezviskom neboli spokojní a predtým sa priezvisko Poroňský (Poroňski) objavilo v Poronine po zvláštnej príhode. Bolo tam nájdené dieťa, a pretože nikto nevedel komu patrí, a obec sa oň chcela postarať, dostalo meno Poroňský. Obe eventuality vzniku mena Poroňský nám uviedol predseda Národného výboru v Poronine Tadeusz Galica 21. 2. 1975. Druhú okolnosť pripomenula pred ním ešte v ten istý deň informátorka Helena Budzová, nar. 1925 v Poronine, kde žije; rozprávanie počula od svojho otca a ďalšie naše pozorovania nasvedčujú, že príhoda je ešte aj dnes v Poronine dosť známa.

⁴⁶ Meno Galica je v obci veľmi rozšírené a tamojší občania uvádzajú, že Galicovci pochádzajú z domu, ktorý stál pri kostole; jeden slovenský informátor, Matej Adamjak, nar. 1902 v Ždiari, si pri výskume dňa 18. 2. 1975 spomenul na rozprávanie otca, keď boli spoločne v Poronine, a označil nám to isté miesto, odkiaľ sa Anna Galicová vydala za Karolicka. Podľa citovanej poroninskej matriky sobášených Anna Galicová pochádzala z domu číslo 141, ktorý podľa informácie menovaného predsedu Národného výboru v Poronine zo dňa 4. 9. 1975 býval na pozemku, kde dnes stoja domy č. 131 a 132. Tento údaj sa zhoduje s ústnou tradíciou.

⁴⁷ V tejto prevzatej podobe nám ich dňa 22. 2. 1975 podal on sám, Domin Mačák, nar. 1894 v Ždiari, kde dosiaľ žije.

rolickovi dodnes udržiava, a to tak pri starej, ako pri strednej generácii.⁴⁸

Nakoľko sú rozprávania o Karolickovi svedectvom interetnických vzťahov? Pri predchádzajúcich výskumoch sme usudzovali, že Karolicek ako hrdina rozprávaných príbehov je v poľskej tradícii neznámy a ani dnes sme nenašli nič, čo by túto domnienku vyvracalo. Pravda, čím viac sa vzdalujeme priestorovo, generačne, i v príbuzenských vzťahoch od niekdajšieho Karolickovho obydlija, tradícia o ňom slabne alebo sa stáva hmlistou. Ako sme poznamenali, túto stratu sily možno pozorovať už v samom Ždiari, a tým skôr ju treba očakávať vo vzdialenejších obciach. Naša pozornosť sa upriamila na Javorinu, posunutú bližšie k poľským hraniciam, a očakávanie sa zatiaľ splnilo. Z Javoriny pochádza jeden sedemdesiatšedemročný informátor,⁴⁹ ktorý o Karolickovi počul v rodisku od svojho otca. Jeho rozprávanie o Karolickovi je v súbore ostatných podaní o tejto postave nevýrazné, avšak zaujme nás kladením Karolicka do jedného obdobia s Vdovčíkom, hoci tento gemerský zbojník bol popravený v roku 1832, teda ešte predtým, ako sa Karolicek narodil; tým dochádza k likvidácii časových dimenzií, ktorú často pozorujeme v ústnej tradícii. Ten istý informátor však nám zároveň podal svedectvo pozoruhodné práve z interetnického hľadiska — zoznámil nás s postavou poľského zbojníka Vojteka Bialeho, o ktorom chceme v budúcnosti hľadať ďalšie údaje.

V čom teda situácia nie je jednoduchá? V Javorine sa tradícia o Karolickovi podľa

doterajších skúseností vytráca, a preto tým viac nás udivuje, keď za hranicami, v Čiernej Hore (Czarna Góra) patriacej miestnym úradom k poľskej obci Bukovina, počujeme veľmi plastické rozprávanie o Karolickovi.⁵⁰ Aby nedošlo k omylu: Uviedli sme, že u Poliakov sa nám dosiaľ nepodarilo zistiť tradíciu o Karolickovi, lenže obyvatelia Čiernej Hory v Poľsku, tak isto ako mnohých ďalších obcí, sa považujú za Slovákov, pričom na udržanie národného povedomia pôsobila okolnosť, že hlavne do roku 1918 viedla hraničná čiara severnejšie ako dnes. Napriek tomu práve preto, že Čierna Hora je pričlenená k Bukovine s výlučne poľským obyvateľstvom, nemožno vylučovať, že tam mohli „preskočiť“ ešte podania o Karolickovi, najmä keď on sám chodieval na zboj do Poľska a stýkal sa s Poliakmi. Je teda žiadúce zamerať sa v ďalších výskumoch aj na poľskú Bukovinu. Uvedme ešte jedno zaujímavé zistenie o ďalších interetnických vzťahoch — ten istý slovenský informátor si spomenul ešte aj na poľského zbojníka Jaša Karolcina, o ktorom by taktiež bolo potrebné zistiť podrobnosti. A taktiež nie je irelevantný záporný poznatok, že Jánošík veľmi dobre známy Poliakom pod Tatrami, je nášmu informátorovi, ako aj jeho vrstovníkovi a spolupracovníkovi⁵¹ úplne neznámy.

Prečo sa udržiavajú podania o Karolickovi v takej živej pamäti ešte v Čiernej Hore za hranicami nášho štátu? Svoju úlohu tu malo územné rozdelenie pred rokom 1918. A nielen to. Cesta do Poľska totiž nevedie len cez Javorinu a ďalej cez Lysú Poľanu, ale odbočuje už pred Javorinou v osade

⁴⁸ Urobili sme aj experiment zatiaľ u osem- a deväťročných žiakov školy v Ždiari, kde deti na našu návštevu boli deň vopred pripravené a v jednej triede nám štyria žiaci reprodukovali niektoré príbehy o Karolickovi; z nich dve deti počuli o Karolickovi už skôr a dve sa o ňom

dozvedeli od svojich príbuzných či susedov až pred našou ohlásenou návštevou. Experiment nám umožnila triedna učiteľka Eva Vyoralová; magnetofónová nahrávka dňa 19. 2. 1975.

⁴⁹ Jozef Lapšanský, nar. 1901, z Javoriny sa pre-

Podspády na Vojtasovu Poľanu, odkiaľ sú do Čiernej Hory len tri kilometre. Táto blízkosť hraníc mala za následok, že Čierna Hora, susedný Jurgov a pravdepodobne aj iné obce na poľskej strane, ktorých obyvatelia sa považujú za Slovákov, mali spád skôr na Slovensko a historicky podmienená spolupatričnosť sa znovu upevnila v období druhej svetovej vojny. Dnes tento zväzok ešte trvá, a to hlavne z ekonomických dôvodov, pretože vyše tristo občanov z pohraničných oblastí v Poľsku pracuje zväčša pri Lesnom závode (Ochrannom obvode) v Javorine, medzi nimi aj naši informátori.⁵²

Ak uvážime, že osada Podspády leží na mieste, kde sa rozdvajujú cesty do Poľska, jednak cez Lysú Poľanu, jednak cez Vojtasovu Poľanu, dalo by sa očakávať, že práve v tejto „priechodnej stanici“ sa dozvieme niečo určitejšie o komunikácii s poľskou stranou predovšetkým po prvej svetovej vojne a tým aj o možnosti, kadiaľ presnejšie sa mohli šíriť k nám i od nás ústne podania. Avšak v tejto malej osade je nedostatok vhodných informátorov a odkazuje sa prevažne len na nášho rozprávača pochádzajúceho z Javoriny, odkiaľ sa presťahoval⁵³ do osady Podspády a kam si so sebou priniesol pomerne nevelký rozprávačský fond. O Karolickovi sa môžeme dozvedieť aj v Podspádoch, ale nie od starousedlíkov, ale od mladších prisťahovalcov zo Ždiaru. A tak sa opäť dostávame do Ždiaru.

Prvoradý význam Ždiaru pri kontakte s poľskou stranou vyniká najmä vtedy, keď sa dozvedáme, že práve zo Ždiaru sa veľmi často chodievalo do Poľska, resp. že najviac

ľudí stýkajúcich sa s poľským obyvateľstvom boli Ždiarania. Od nich tiež zisťujeme, kadiaľ konkrétne a ponajviac viedla cesta. Už z kontaktu s Čiernou Horou a Jurgovom sa dá usudzovať, že sa volila najkratšia trasa a jednotlivé výpovede v Ždiari tento predpoklad potvrdzujú. Lenže do Poľska sa chodilo aj tajne, nie cez verejný prechod, ale cez hory, tzv. Lapsanku, vzdialenú niekoľko kilometrov na východ od Vojtasovej Poľany, čím pochopiteľne klesal význam Podspádov ako priechodného miesta. Táto tzv. „zelená hranica“ ožívala najmä v období po prvej svetovej vojne, keď neutešené sociálne pomery nútili časť obyvateľstva hľadať obživu v pašeráctve, hlavne prevádzaním statku z poľskej strany na slovenskú. Okrem toho iní pašovali zase do Poľska kávu, látky a iný drobný nedostatkový tovar. V krátkom období pred presným vymedzením štátnej hranice, prenášal sa do Poľska tabak, z Poľska zas petrolej a i. V druhej polovici tridsiatych rokov a ešte neskoršie sa z Poľska donášalo hlavne plátno a po domácky šité papuče, neraz aj pneumatiky a do Poľska zase ovčia vlna a v poslednej fáze aj korok. V Ždiari bola aj zastávka Poliakov po prechode hraníc, alebo keď sa s nakúpeným tovarom vracali do Poľska.

Dopustili by sme sa jednostrannosti, keby sme formu styku na oboch stranách hraníc obmedzovali len na tieto prechody cez „zelenú hranicu“. Ale dokiaľ sa nezískajú ďalšie doklady, budeme tento styk, ktorý nadväzoval na niekdajšie formy obchodovania na tomto území, aspoň pre obdobie medzi dvoma vojnami, považovať za

šťahoval do osady Podspády; naše magnetofónové záznamy z 25. 2. 1975.

⁵⁰ Rozprával dňa 21. 2. 1975 na magnetofónový záznam Jozef Pavlík, nar. 1921 v Čiernej Hore.

⁵¹ Šebastián Mlynarčík, nar. 1922 v Čiernej Hore.

⁵² Prvý, starší, je v Čiernej Hore tajomníkom

miestnej odbočky Kultúrnej spoločnosti Čechov a Slovákov v Poľsku, ktorá v záujme spravodlivého riešenia národnostných problémov nachádza plnú podporu poľských úradných miest; druhý, mladší, je predsedom tejto odbočky.

⁵³ Pozri pozn. 49.

najtypickejším. Jeho typickosť sa odráža aj v mnohých historkách.⁵⁴ Nejedna z nich je individuálna, je odrazom vlastného zážitku a neprešla do širšieho povedomia. Avšak stretne sa aj s takým príbehom, v ktorom sa dokončil proces folklorizácie; príhoda nie je známa len jednému rozprávačovi alebo len na jednom mieste, a možno ju zaznamenať teda v rôznych obmenách. Takouto historkou je aj rozprávanie o chudobnom Ždiaranovi Mojherovi, ktorý previedol z Poľska kravu a potom pred financom predstieral, že je úplne hluchý. Tým vlastne vznikol anekdotický útvar s centrálnym motívom neporozumenia a možno ho zaradiť do tradičných a medzinárodne rozšírených anekdot o hluchých alebo domnele hluchých.⁵⁵ Mohli sme konštatovať, že táto žartovná udalosť sa rozpráva po oboch stranách hraníc, a to tak v Ždiari,⁵⁶ ako v Čiernej Hore,⁵⁷ kde Ždiarania, podobne ako v susednom Jurgove, mali aj svojich pomocníkov.

Styk obyvateľstva na obidvoch stranách hraníc bol uľahčený preto, že tu neboli jazykové prekážky. Všetkých spájalo goralské nárečie bez ohľadu na to, či sa aj na poľskej strane obyvatelia hlásili a hlásia k národnosti slovenskej alebo poľskej. Ak sa považujú za Slovákov, hovoria dokonca aj v príslušných obciach v Poľsku z veľkej časti po slovensky a sú teda bilingvisti. Presnejšie vyjadrené, ich slovenčina nesie niekedy väčšie-menšie stopy goralského nárečia. Tento bilingvizmus je nevyhnutný pre ľahšie dorozumenie v rámci Slovenska,

avšak používanie slovenského jazyka bolo nevyhnutné skôr aj z iného dôvodu — aby bol umožnený styk s bývalým spišským, nemeckým obyvateľstvom v susedných lokalitách, ktoré vraj poznalo základné slovenské slová, nevyhnutné pri hospodárskom styku, alebo dokonca vedeli čiastočne po slovensky. Táto skutočnosť sa odráža v humornom spomienkovom rozprávaní, ktoré náš rozprávač⁵⁸ prevzal od svojho otca a ktoré možno zaradiť medzi početné veselé príhody na podklade jazykových skomolenín prechádzajúcich neraz v národnostné prekáračky.

Nakoniec ešte poznamenajme, že kontakty s ľudom inej národnosti, najmä poľskej, sa prejavujú v nejednom rozprávaní, a že neraz zistíme aj neobvyklé prvky, napríklad v povesti o spiacom vojsku v Hlasnej skale pri Ždiari sa prejaví slabý odraz ešte iného vzťahu: Rozprávač si nie je istý, ako sa presne nazýval kráľ zatvorený v skale so svojím vojskom, snáď Boleslav alebo Václav.⁵⁹ Nie je vylúčené, že sa u tohto informátora s historizujúcimi sklonmi prejavil vplyv čítania a že tu zapôsobila povesť o Blaníku.

Môže sa zdať, že tretia časť nášho príspevku svojou konkrétnosťou a poukazom na detaily disharmonizuje s predchádzajúcimi dvoma časťami založenými všeobecne a podávajúcimi určitý prehľad. Avšak hlbšie zamyslenie sa nad čiastkovými poznatkami z posledných výskumov a navyše z úlohy realizovanej zatiaľ jedným pracovníkom môže viesť k záverom so širšou

⁵⁴ Najdôkladnejšie nám o tomto ekonomicky vynútenom kontakte porozprával najstarší ždiarsky občan Pavel Bekeš, nar. 1892 v Ždiari a jeho mladší druh Matej Adamjak, nar. 1902 v Ždiari; ich rozprávania sme nahráli dňa 22. 2. 1975 na magnetofónové pásky.

⁵⁵ AaTh 1698 s jednotlivými verziami.

⁵⁶ Rozprávali obaja informátori uvedení v pozn.

⁵⁴ aj Jozef Pitoňák, nar. 1911 v Ždiari, nahrávka z 27. 2. 1975.

⁵⁷ Rozprával informátor uvedený v pozn. 50.

⁵⁸ Matej Adamjak, pozri pozn. 54.

⁵⁹ Rozprával Domin Mačák (pozri pozn. 47) dňa 18. 2. 1975; pri nahrávaní na magnetofónový pás dňa 22. 2. 1975 prejavil pri uvádzaní mien ešte väčšiu neistotu.

platnosťou. Lebo i na zvláštnom, ako dobre vieme, sa dá demonštrovať všeobecné. Okrem toho posledná výskumná fáza naznačila, čo bude treba v budúcnosti vykonať. Možno teda zhrnúť a doplniť:

1. Presvedčili sme sa, že folklorista i vo svojej presne tematicky vymedzenej úlohe nesmie nechávať bez povšimnutia interetnické súvislosti všeobecného charakteru, ako sme sa o nich zmienili v úvode, alebo spadajúce do kompetencie iných vedných odborov, napr. sociológie, ekonómie, histórie a jazykovedy.

2. Aj keď sa interetnické styky zdajú evidentné, predsa je potrebné položiť si otázku, či ide skutočne o ne alebo o nezávislý prejav, paralelizmus, polygenézu.

3. Poznámkou o bilingvizme sme snáď čiastočne obohatili doterajšie poznatky, pretože až dosiaľ sme ho predpokladali pri jazykoch dvoch rozdielnych vetví, a nie medzi nárečím, hoci aj poľského typu, a slovenčinou, patriacim do jednej skupiny — západoslovanskej, kde by sme skôr predpokladali vznik interdialektu.

4. Čiastočne sa nám podarilo vystopovať konkrétnu cestu, ktorou sa uskutočňuje interetnický kontakt, čím nie je povedané, že táto časť úlohy je už ukončená.

5. Ak sme pri inej príležitosti pripomenuli, že na slovenskú ľudovú rozprávku musíme uplatňovať aj multidimenzionálny pohľad, tak to platí aj na nami zvolenom území, kde popri kontakte s poľským etnikom bude potrebné obrátiť pozornosť aj na kontakty dosiaľ u nás málo sledované, totiž s bývalým nemeckým etnikom.

6. Vlastná zberateľská činnosť bude pochopiteľne zameraná na zaznamenávanie identických príhod, ktoré až po zistení skutočného kontaktu medzi ľudom dvoch národností možno označiť ako dôkaz folklórnych interetnických vzťahov. Znamená to teda, že budeme sledovať medziiným i príbehy súvisiace s pašovaním a že budeme hľadať, či cyklus o Karolickovi našiel ozvenu u poľského obyvateľstva a do akej miery. Pri ďalšom skúmaní príbehov o Karolickovi, ktorému chceme v budúcnosti venovať samostatnú štúdiu, sa pochopiteľne môžeme stretnúť aj s inými fenoménmi, ako napr. s postupným upadáním, alebo zase naopak, regeneráciou jednotlivých podaní. Pozorovanie tohto druhu nemôžeme nechať bokom, aj keď neraz už nepôjde o interetnický problém, ale o inú stránku, ktorá je integrálnou súčasťou komplexného pohľadu na ľudovú prózu, uplatňovaného v modernej folkloristike.

Резюме

Автор подчеркивает значение межэтнических отношений в целом ряде дисциплин, причем особенно в общественных науках. Эти связи (по меньшей мере между двумя этническими территориями) так же, как и интернациональные тенденции, выступают на передний план главным образом в настоящее время, вернее в современных исследованиях, взаимно влияя друг на друга. В этнографии изучение межэтнических проблем оказалось в центре внимания с определенным опозданием, особенно в тех странах, в которых критика формалистической компаративистики, правильная по своей сущности, привела к абсолютному отрицанию метода сравнения. В области словацкой фольклористики за последние два десятилетия вне всякого сомнения оказался факт, что решение вопроса межэтнических отношений является одной из главных задач современной науки и что оно становится актуальным особенно при многостороннем объяснении народного повествовательного фонда, поскольку именно народная проза позволяет доказать различные межэтнические связи. При определении соответствующих повествований как таковых необходимо изучать конкретные пути их распространения и перехода от одного этноса к другому. Таким образом, взаимные связи объясняются, как правило, при помощи прямого контакта, причем наиболее важную роль играет одна из следующих трех возможностей.

1. Двуязычность людей, контактирующих с представителями иного этноса.

2. Исполняющий ту же самую функцию междиалект, который развивается в контактных зонах между представителями двух, в языковом отношении родственных национальностей.

3. Существование сравнительно самостоятельной переходной области, через которую фольклорные произведения могут без языковых затруднений переходить в другой этнос.

Что касается объяснения межэтнических отношений словацкой народной прозы, то автора прежде всего интересует вопрос, в какой мере могут быть использованы результаты предыдущего исследования (это касается главным образом комментариев и монографий Иржи Поливки к отдельным типам сказок, которые словацкий повествовательный фонд последовательно связывал с репертуаром других народов). Во второй главе своей статьи автор обобщает попытки, освещающие

словацкие сказки в межэтническом контексте. При этом упоминаются последние чешские труды, касающиеся данной проблемы, и подчеркивается издание чешских народных сказок, возникших главным образом, на восточноморавской территории, которая граничит со Словакией и на которой обнаруживаются одинаковые или же весьма подобные фольклорные явления. Речь идет не только об определении их родственности, но и об установлении конкретных возможностей распространения, к чему в упомянутой области уже были сделаны первые попытки. Такое познание предполагает, что нельзя ограничиваться одним лишь анализом текстов; следует проводить также комплексные полевые исследования. В настоящее время проведение таких мероприятий предвидится как в восточноморавской, так и в западнословацкой областях; лишь при помощи такого двустороннего подхода можно лучше охватить межэтническую проблему. Некоторые темы сами по себе требуют оценки соответствующих произведений в их межэтнической связи. К таким темам относятся повествования со времен турецких войн; эти повести были распространены еще в Словакии, откуда они проникли дальше, в Моравию. В подобном положении находятся повествования (в основном повести) о разбойниках. Что касается карпатских областей, то центр данной традиции находится в Словакии, в связи с чем словацкий материал может служить исходным пунктом при попытке создать межэтнический каталог повествований о разбойниках. Межэтнический двусторонний аспект принимался во внимание и в работе о разбойничьих повестях, существующих на обеих сторонах Высоких Татр; результатом проведенного исследования явились две аналогичные книги, издающиеся одна — в Польше, а другая — в Словакии.

В третьей главе автор, основываясь на значительном количестве конкретных примеров, переходит от способа суммирующего обзора к ознакомлению читателя со своими последними наблюдениями, проведенными в некоторых пограничных областях между Польшей и Чехословакией. Эти подробные заметки, казалось бы, не соответствуют предыдущим частям ее статьи, но в действительности своими индивидуальными и специальными явлениями они документируют объективные и всеобщие закономерности, как, например, роль

двуязычия, прямой контакт как предпосылка межэтнических отношений, необходимость даже на малой территории различать межэтнические связи

и независимые типологические феномены и т. д. Одновременно новые рассуждения открывают перспективы для будущих исследований.

DIE ERFORSCHUNG DER SLOWAKISCHEN VOLKSPROSA ALS INTERETHNISCHES PROBLEM

Zusammenfassung

Die Verf. betont die Frage der interethnischen Beziehungen in mehreren Disziplinen, besonders in den sozialen Wissenschaften. Diese Verbindungen zwischen wenigstens zwei ethnischen Territorien tauchen besonders in der Gegenwart bzw. in der gegenwärtigen Forschung auf, ähnlich wie die Integrationstendenzen, und diese beiden Erscheinungen beeinflussen einander. In der Volkskunde trat die Erforschung der interethnischen Probleme verspätet in den Vordergrund, namentlich in jenen Ländern, in denen die im Grunde richtige Kritik der formalistischen Komparatistik eine absolute Negierung der vergleichenden Methode zur Folge hatte. In den letzten zwei Jahrzehnten gibt es auch in der slowakischen Folkloristik keine Zweifel mehr, daß die Lösung der interethnischen Beziehungen zu den Hauptaufgaben der modernen Wissenschaft gehört und daß sie besonders bei den vielseitigen Beleuchtungen des Volkserzählgutes aktuell wird. Denn gerade die Volksprosa beweist die verschiedensten interethnischen Zusammenhänge. Soll man sie als solche identifizieren, muß man die konkreten Wege kennen, auf denen sich die betreffenden Erzählungen bewegen und von einem Ethnikum in das andere übergehen. Die wechselseitigen Rezeptionen werden daher in der Regel durch einen direkten Kontakt erklärbar, wobei hauptsächlich eine von drei Möglichkeiten die bedeutendste Rolle spielt:

1. die Zweisprachigkeit der mit den Vertretern eines anderen Ethnikums verkehrenden Menschen;

2. der die gleiche Funktion erfüllende Interdialekt, der sich in den Kontaktzonen zwischen der Bevölkerung zweier sprachlich eng verwandter Nationalitäten entwickelt;

3. das Vorhandensein eines verhältnismäßig selbständigen Übergangsgebietes, durch das die folkloristischen Schöpfungen ohne sprachliche Schwierigkeiten zu einem anderen Ethnikum kommen können.

Was die Erörterung der slowakischen Volkserzählungen anbelangt, befaß sich die Verf. zuerst

mit der Frage, in welchem Maße sich die Ergebnisse der früheren Wissenschaft ausnützen lassen (dies betrifft besonders die Kommentare und Monographien Jiří Polívka über die einzelnen Zähltypen, in denen er das slowakische Erzählgut konsequent mit dem Repertoire anderer Völker in Zusammenhang brachte). Im zweiten Kapitel ihres Aufsatzes faß sie die Versuche zusammen, die zur Erhellung der slowakischen Erzählungen im interethnischen Kontext führen. Dabei erwähnt sie neuere tschechische Arbeiten, die das genannte Problem berühren, und akzentuiert die Herausgabe der tschechischen Erzählungen besonders aus dem an die Slowakei grenzenden ostmährischen Gebiet, wo die gleichen oder sehr ähnliche folkloristische Erscheinungen zu finden sind. Es handelt sich jedoch nicht nur um eine Feststellung der Verwandtschaft, sondern auch um die Feststellung der konkreten Verbreitungsmöglichkeiten, wozu im angeführten Gebiet auch die ersten Schritte gemacht wurden. Eine solche Erkenntnis setzt voraus, daß man sich nicht nur mit der Analyse der Texte begnügt; es muß eine komplexe Feldforschung betrieben werden. Gleichzeitig werden solche Aktionen sowohl auf der ostmährischen als auch auf der westslowakischen Seite realisiert und nur durch diesen bilateralen Standpunkt kann das interethnische Problem besser erfaßt werden. Einige Themen weisen von sich selbst auf die Notwendigkeit hin, die betreffenden Gebilde im interethnischen Zusammenhang zu betrachten. Zu diesen Themen gehören die Erzählungen aus den Zeiten der Türkenkriege; diese Geschichten wurden noch in der Slowakei verbreitet und über die Slowakei gelangten sie weiter nach Mähren. In einem ähnlichen Blickfeld stehen die Erzählungen (meistens die Sagen) von den edlen Räufern. Was die Karpatengebiete betrifft, so liegt das Zentrum dieser Überlieferung in der Slowakei, und deshalb konnte das slowakische Material als Ausgangspunkt zum Versuch eines interethnischen Katalogs der Erzählungen von den edlen Räufern dienen. Eine interethnische (bilaterale) Stellungnahme wurde in einer Arbeit über

die Räubersagen auf beiden Seiten der Hohen Tatra berücksichtigt; als Ergebnis werden zwei analoge Bücher herausgegeben, das eine in Polen und das andere in der Slowakei.

Im dritten Kapitel verläßt die Ver. die Ebene einer summarisierenden Übersicht und macht uns anhand mehrerer konkreter Beispiele mit ihren letzten Beobachtungen in einigen Grenzdörfern zwischen Polen und der Tschechoslowakei in der Hohen Tatra bekannt. Diese Detailbemerkungen disharmonieren scheinbar mit den vorangehenden

Teilen ihres Aufsatzes, aber in Wirklichkeit werden durch individuelle und spezielle Erscheinungen die objektiven und allgemeinen Gesetzmäßigkeiten belegt, z. B. die Rolle der Zweisprachigkeit, der direkte Kontakt als Voraussetzung der interethnischen Beziehungen, die Notwendigkeit selbst auf einem kleinen Gebiet zwischen den interethnischen Zusammenhängen und den unabhängigen typologischen Phänomenen zu unterscheiden usw. Zugleich konnten die neuen Betrachtungen Perspektiven für die künftige Arbeit eröffnen

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания 24, 1976, №1

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано

Адрес редакции: 884 16 Братислава, Клеменсова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 24, 1976, Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und Pavol Stano

Redaktion: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume 24, 1976, No. 1

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová and Pavol Stano

Editor: 884 16 Bratislava, Klemensova 19, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné 24, 1976, No. 1. Parait quarte fois par an
Éditions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et Pavol Stano

Rédaction: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník 24, 1976, číslo 1 — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka PhDr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Výtvarná redaktorka Viera Miková

Redakčná rada: Prof. dr. Rudolf Bednárík, dr.

Soňa Burlasová, dr. Emília Horváthová, dr. Soňa

Kovačevičová, dr. Milan Lesčák, dr. Michal Mar-

kuš, doc. dr. Ján Michálek, dr. Ján Mjartan, doc.

dr. Štefan Mruškovič, dr. Viera Nosáľová, doc.

dr. Ján Podolák, dr. Antonín Robek.

Redakcia: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Výmer SÚTI č. 8/6

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 48/VII, 884 19 Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1976

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.